

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת ויחי, תשס"ד

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות

מספר 530

ע"ש הלנה ופאול שולמן

הערה נומרולוגית לפרשת ויחי

הנומרוולוגיה היא תחום שבו יש למספרים משמעות סמלית. עיון במספרים המובאים בטקסט כלשהו יכול להיות אמצעי-עזר ספרותי להבנת הטקסט, אם הפרשן המתבונן במספרים משתמש בכלי החשיבה של הנומרוולוגיה. המספרים בטקסט אינם אקראיים בעיניו, אלא מכוונים, והוא משתדל לבאר מילות-מספר שבדרך-כלל התעלמו מהם הפרשנים. כוונת הדברים להלן היא להבהיר סוגיה מספרית קטנה בפרשת ויחי בפרט, ובספר בראשית בכלל.¹

פרשת ויחי פותחת בקביעה הבאה: "ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה" (מז:כח). חלקו הראשון של הפסוק אומר דרשני. תמוה שהכתוב מספר כי יעקב חי בארץ מצרים 17 שנה, שהרי למסקנה זו יכול הקורא להגיע בעצמו, כאשר באותו פרק מסופר שיעקב בא לפני פרעה, ואמר לו כי גילו הוא 130 (מז:ט). הואיל וסך כל שנותיו של יעקב הגיע ל-147, אפשר בעזרת תרגיל פשוט בחשבון להסיק שיעקב חי במצרים 17 שנה. אם כך, מה בא כתוב זה ללמדנו?

חז"ל, שהיו קשובים לכל גוון-משמעות בכתוב המקראי, נתנו את לבם גם לשאלה זו, וכמה מפרשני ימי הביניים הלכו בעקבותיהם.² הם ראו כי המספר 17 המופיע כאן, מופיע גם בשעה שיוסף עזב את אביו (לז:ב), והבינו שלא בכדי פירט הכתוב את גילו של יוסף ואת מספר השנים שבהן חי יעקב במצרים. לאמור, שני ההיגדים על אודות 17 השנים מכוונים האחד לשני, וכוננתם ליצור מידה כנגד מידה:³ כשם שיעקב פרנס את בנו ב-17 שנותיו הראשונות, כך פרנס הבן את אביו ב-17 שנותיו האחרונות.

לשון אחרת, המספר 'המיותר' מהווה היגד בתחום החינוך להתנהגות נאותה כלפי הורים; חייב אדם לדאוג לאביו ולאמו בזקנתם כשם שהם דאגו לו בהיותו ילד. אין כאן ציווי ישיר ומפורש על כיבוד הורים, אלא רק היגד נסתר של הרעיון על דרך של מידה כנגד מידה.

רעיון זה לא התפרסם כראוי לו, ואולם רש"י פרסם רעיון אחר הדומה לו. חז"ל ציינו כי כשם שיעקב נעדר מבית אביו במשך 22 שנה (מספר הנגזר מתוך הפסוקים, אך רחוק מלהיות חד-משמעי), כך יוסף נעדר מבית אביו במשך 22 שנה (אף הוא מספר שאינו מפורש בכתוב). לשון אחרת: הרי כאן מידה כנגד מידה. כמספר השנים בהן לא כיבד יעקב את אביו, כך יוסף לא כיבד את אביו, מעין החטא ועונשו, ובאותו תחום ממש כמו הקודם: כיבוד הורים. יש כאן היגד סמוי,

¹ הדברים שהובאו כאן הם קיצור ולקט מתוך: מ' בר-אילן, נומרוולוגיה בראשיתית, מהדורה שנייה, רחובות תשס"ד.

² ש' בובר (מהדיר), מדרש אגדה על חמשה תומשי תורה: בראשית - שמות, וינה תרנ"ד, עמ' 105; מ"מ כשר, תורה שלמה, ז, ניו יורק תש"י, עמ' 1724.

³ יעל שמש, "מידה כנגד מידה בסיפורת המקראית", בית-מקרא, מדאקנח (תשנ"ט), עמ' 261 - 277. בספר בראשית ידועים מקרים נוספים של מידה כנגד מידה, כגון: א) בנות לוט (האב מעיד על תומתן, והן באביהן...); ב) יעקב הרמאי המרומה; ג) אחי יעקב משעבדים ומשועבדים; ד) שנות השבע והרעב.

בדומה לכתוב הקודם: מי שאינו מכבד את הוריו ידע שצפוי לו גורל דומה, בבחינת: "מעשה אבות סימן לבנים";⁴ מה האב לא כיבד את אביו – אף הבן כן. המעיין היטב בספר בראשית יגלה כי רעיון זה של מידה כנגד מידה בתחום של כיבוד הורים מופיע פעם שלישית, וגם הפעם בסתר. על אברהם נאמר כי היה בן 75 בצאתו מחרן (יב:ד), משמע מכך שהוא כיבד את אביו כל עוד היו גרים יחדיו (אף אם הדבר לא נאמר בפירוש). והנה, יצחק נולד בהיות אביו אברהם בן 100 (כא:ה), ומן הסתם כיבד את אביו עד מות אברהם בהיותו בן 175 (כה:ז). כלומר, יצחק כיבד את אברהם אביו במשך 75 שנה, כשם שאברהם כיבד את אביו תרח (שלא האמין בה' כבנו) במשך 75 שנה. הרי כאן דוגמה שלישית בספר בראשית לעיקרון של מידה כנגד מידה בתחום של כיבוד הורים, והפעם אולי בתוספת רמז כי גר צריך לכבד את אביו הנכרי.⁵ כללו של דבר, המספר המופיע בטקסט, מספר אשר נראה מיותר וחסר-ערך, מתגלה כמעביר מִסָּר מטה-טקסטואלי (רעיון המופיע בטקסט בצורה נסתרת). שלוש פעמים אנו נרמזים באמצעות המספרים, על יחסי הגומלין בין בן ואביו. הכתוב רומז לקורא על חובת כיבוד הורים, אך אין הוא אומר זאת בצורה מפורשת של ציווי, אלא מסתמך על הרעיון של מידה כנגד מידה, עקרון-יסוד בהבנת השכר והעונש בכתוב המקראי. מפליא לגלות כיצד ניתן לפרש פירושים חדשים בפרשיות המוכרות לכול (שלא כמו נביאים או כתובים), וכיצד נעלמו המספרים מעולמם של מפרשי המקרא.

פרופ' מאיר בר-אילן
המחלקה לתולדות ישראל

⁴ רעיון זה פיתח הרמב"ן בפירושו על בראשית כו:כט: 'וכמעשה אבות עשו בנים', וניתן להדגימו במקרים נוספים. עיין: ע"צ מלמד, **מפרשי המקרא: דרכיהם ושיטותיהם**, ב, ירושלים תשל"ה, עמ' 950 - 952.

⁵ בשולחן ערוך יורה דעה רמ, יח כתוב: "אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות - מכבדו ומתירא ממנו. הגה: "ויש אומרים דאינו מחוייב לכבד אביו רשע, אלא אם כן עשה תשובה".